

TÜRK VE İSKANDİNAV MITOLOJİSİNDE AĞAÇ SEMBOLİZMİ*

Tree Symbolism In Turkish and Norse Mythology

Dr. Ülfet DAĞ**

ÖZ

Mitlerde genellikle çeşitli tabiat unsurlarına atfedilen bazı değerler ve özellikler mevcuttur. Doğaya ait bu unsurlar insanlar tarafından kutsal addedilmiştir. Özellikle evrenin yaratılışında su, ateş, toprak gibi ağaç da hayatın merkezinde var olan bir unsurdur. Ağaç ile ilgili sembolik anlamlar da ilkel toplumlardan günümüze toplumlara kadar dil ve kültürde varlığını sürdürmektedir. Özellikle insanların ağaçları neden sembol olarak kullandığı yaşamsal bağlamda değerlendirilmelidir. Mitlerde ağacın rolü ya da ağaca verilen sembolik anlamların çeşitliliğinin nedenini fiziki yapılarında aramak gerekir. Özellikle boyut bakımından büyük ve uzun olmaları insanların hayal gücünü canlı bir şekilde etkilemiştir. İnsan ve hayvan gibi canlı oluşları ya da dağ, taş gibi hareketsiz görünmelerine rağmen değişip sallanabilme özellikleri bakımından farklı olan ağaç, pek çok özellik bakımından insan hayatı için elzem bir unsur hâline gelmiştir. Ağaçlar insanlar tarafından yiyecek, yakıt, barınak, giysi, herhangi bir alet yapımı için önemli kaynaktır ve yakılarak ya da kesilerek çok sayıda nesneye dönüşebilir. Tüm bu kullanımla birlikte elbette insanlar için korunma ve saklanma yeri de sağlamıştır. Çalışmada bir doğa unsuru olarak ağacın Türk ve İskandinav mitolojisindeki önemi ve sembol olarak kullanılmasının kökeni karşılaştırmalı olarak irdelenmiş, geçmişten günümüze ağaçla ilgili inanış ve uygulamalardan örnekler sunulmuştur. Dünyadaki tüm yaşamın bütünü olan dünya/hayat ağacı Türk ve İskandinav mitlerinde evrenin merkez eksenini olarak algılanmış ve günümüze birer kültürel birikim olarak miras kalmıştır. Kültürel birikimler en temelde insanların ilkel hallerinden itibaren yani kültürlerin başlangıç noktası olan mitlerden başlamıştır. Mitler, ulusların kültür hazinelerinin temelidir. Her mit bir yaratılışın öyküsüdür. Farklı ulusların mitlerini bir bütün olarak ele almak ve kültürlerin bu yolla etkileşimlerini değerlendirmek ortak bir kültür hazinesi oluşturmaya olanak tanır. Mitoloji, bir millete ait mitlerin tümünü içine alır ve onları bir düzen içinde, kendine özgü ve sistemli bir biçimde inceler. Mitolojiyi karşılaştırmalı olarak ele almak, uygarlık tarihine farklı bir bakış açısı kazandırabileceği gibi inançların kökenini irdeleme ve bu sayede farklı renklerin, zenginliklerin ve derinliklerin şifresini çözebilme olanağı sağlar. Karşılaştırmalı mitoloji, mitleri evrensel boyuta taşır, farklı mitleri karşılaştırılarak inceleyip çözümler ve mitlerdeki ortak noktaları keşfetmeyi amaçlar. Bu çalışmada karşılaştırmalı mitoloji ışığında ağacın sembol olarak kolektif bilinçaltında ne anlama geldiği irdelenmiştir. İki mitik sistem içinde ağacın kutsallığı ve önemi, bu kutsallıkta rol oynayan etmenlerin ortak yönleri saptanmıştır. Bu ortak yönler yaratılış, doğurganlık ve bereketidir. Ağacın sembolik kullanımında tanrısalıktan sosyal yaşama ve gökten yere dikey yapıyı ikilikler göze çarpmaktadır. Dikey yapı da diriliğin ve canlılığın göstergesidir. Böylece ağaç sembolü özelinde hayat/dünya ağacı, mitik dönemden günümüze önemini korumakta ve günlük hayatta, edebiyat ve sanatın pek çok dalında kullanılmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Karşılaştırmalı mitoloji, hayat ağacı, Yggdrasil, axis mundi, ağaç sembolü.

ABSTRACT

There are some values and properties in myths that are generally attributed to various natural elements. These elements of nature have been assumed sacred by people. Especially in the creation of the universe, the tree, is an element that exists at the center of life like water, fire and soil, Symbolic meanings related to the tree also exist in language and culture from primitive to today's societies. First of all, it should be evaluated in the vital context why people use trees as symbols. The reason for the role of the tree in myths or the variety of symbolic meanings given to the tree should be sought in its physical structures. The fact that they are especially large and tall in terms of size has vividly affected the imagination of people. Although they are alive like human beings and animals, or seem motionless like mountains and stones, the tree, which is different in terms of its changeable and swinging properties, has become an essential element for human life in terms of many features. Trees are an important resource for humans to make food, fuel, shelter, clothing, any tools, and can be turned into many objects by burning or cutting. With all this usage, of course, it has also provided a place of protection and hiding for people. In the study, the importance of the tree as a natural element in Turkish and Norse mythology and the origin of its use as a symbol have been analyzed comparatively and presented

* Geliş tarihi: 02 Kasım 2020 - Kabul tarihi: 24 Mayıs 2021

Dağ, Ülfet. "Türk ve İskandinav Mitolojisinde Ağaç Sembolizmi" *Milli Folklor* 132 (Kış 2021): 63-74

** Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, Konya/Türkiye, ulfetedag@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3775-6525.

examples of beliefs and practices related to trees from past to present The World tree/ tree of life, the whole of all life in the world, has been perceived as the central axis of the universe in Turkish and Norse myths and has been inherited today as a cultural heritage. Cultural heritage basically started from the primary status of humans, that is, from the myths that are the starting point of cultures. Myths are the basis of the cultural treasures of nations. Every myth is a story of creation. Considering the myths of different nations as a whole and evaluating the interaction of cultures in this way allows to create a common cultural treasure. Mythology includes all the myths of a nation and examines them in an orderly, unique and systematic way. Considering mythology comparatively can put a new point of view on history of civilization, as well as to examine the origin of beliefs and thus to decode different colors, riches and depths. Comparative mythology takes myths to universal dimension, examines and analyzes different myths by comparing them and aims to discover common points in myths. In this study, what the tree means as a symbol in collective unconscious has been examined in the light of comparative mythology. The holiness and importance of the tree and the factors that play a role in this sacredness are common in the two mythic systems. These common factors are creation, fertility, plentifulness. In the symbolic context, dichotomies from divinity to social life and from sky to earth stand out. The vertical structure is also an indicator of vitality and liveliness. So, symbol of tree, in particular the tree of life/ world tree, preserves its importance from the mythical period to the present day and continues to be used in daily life, many branches of literature and art.

Keywords

Comparative mythology, tree of life, Yggdrasil, axis mundi, symbol of tree.

Giriş

İnsanlığın ataları evrimsel süreçte doğadaki olay ve olguları anlamak istemiş ve bu isteği mitler yaratarak dile getirmişlerdir. Olayların ve olguların kökenini anlatan mitler, zamanla kulaktan kulağa aktarılacak ve dilden dile yerleşerek bugün semboller hâlinde deyim, atasözü, ritüel ve sanatın farklı dallarında somutlaşmıştır. Mitler sadece tanrıların yaşamlarını ve arzularını anlatan anlatılar değildir. Mitler özünde bir yaratılış hikâyesidir. Evrenin, zamanın, tanrıların, insanların, doğanın ve dünyanın sona erip yeniden yaratılışını anlatır. Tüm bu anlatıların nesilden nesile olan yolculuğu, kültürden kültüre de etkileşim yoluyla geçmektedir. Kültürel birikimlerin atası sayabileceğimiz mitlerin nesilden nesile oluşumu, gelişimi ve değişimi mitolojinin alanına girer. Karşılaştırmalı mitoloji, mitlerin bu evrelerini kültürlerarası boyutta inceler. Çalışmada mitlerde ağaç sembolünün kullanımı ve bu kullanımın altında yatan nedenler Türk ve İskandinav mitolojisi odaklı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu iki mitolojiyi seçmemizin nedeni eski İskandinav kayıtlarının Türkler ve İskandinavların atalarının özellikle kültür bağlamında yoğun temasta buldukları bilgisini vermesidir (Karatay ve Aygün 2012: 1). Çalışmada isim olarak İskandinav mitolojisi tercih edilmiştir. İskandinav ile kastedilen kuzeyli Germen ülkeleridir, İzlanda, Danimarka, Norveç ve İsveç'i kapsar. Bu halkların mitolojisi kaynaklarda İskandinav ya da Viking mitolojisi olarak adlandırılmaktadır. “*Viking (Vikingr)*” kelimesi köken olarak sefere çıkan deniz savaşçıların ifade eden İskandinav diline ait bir terimdir (Leeming 2017: 181). İskandinav mitolojisi kuzey germen ülkelerinin mitolojisi demektir.

Türk ve İskandinav mitolojisinde inceleyeceğimiz ağaç, inanç ve kültür sistemi içinde hem dünyanın yaratılışının hem de insanların türeyişinin sembolü olarak kullanılmıştır. Ağacın yaprak dökmesi, yeşil kalması ve meyve vermesi insan yaşamı ile özdeşleşmiş, ölümün ve dirilişin sembolü olarak görülmüş ve bu nedenle kutsal bir obje hâline gelmiştir. Ağacın kutsallığı kültürel bellekte varlığını sürdürmektedir. Dünya/hayat ağacı da özellikle Avrasya kültürlerinde genellikle bir sütun olarak kavramsallaştırılmış bir semboldür (Eson 2010: 93). Bu sembol, karşılaştırmalı mitoloji araştırmalarında kullanılan psikolojik yöntem ışığında analiz edilecektir. Karşılaştırmalı mitoloji

araştırmalarında yapısalcı ve psikanaliz diyebileceğimiz solar ve psikolojik yöntem vardır. Max Müller'in öncülük ettiği solar teorisyenler mitlerdeki isimlerin kökenine inerken, antropologların benimsediği psikolojik yaklaşım, mitlerin bir araya getirilmesiyle ilkel zihinlerin psikolojisini çözümlemeyi amaçlamaktadır (Chatterjee 1935: 2-9).

1. Ağaç Sembolünün Türk ve İskandinav Mitolojisindeki Yeri

Ağaç, insanların hayatındaki rolünün yanı sıra iklim ve coğrafyada önemli rol oynar. Çünkü yaşanılan bölgede ağacın az ya da çok olması mitlerde ve kültürlerde nasıl algılandıkları ve ele alınmış biçimlerini etkilemiştir. Örneğin erken dönem Akdeniz medeniyetlerinde orman temizlemek, insanların kendilerine yukarıdan gelen tanrısal işaretleri daha iyi görmek için yaptığı dini bir eylemdir. Ağaç kesmek sadece yerleşim yeri ya da tarım alanı oluşturmak için değil tanrıları anlayabilmek için yapılan bir jest olarak görülmüştür. Yine başka bir anlamda ağacın yaprak dökmesi, yaprakların büyümesi, ağacın kesilen yerden yeniden filizlenmesi insanlar için ebedi ve yıkılmaz bir yaşam gücü simgesi hâline gelmiştir. Böylelikle aslında mevsimsel döngülerin dayanıklılık ya da ölümsüzlük gibi üstün güçleri temsil eden ve dünyalar arasındaki iletişimi sağlayan bir araç olduğu görülür. Bununla birlikte kutsal bir birey, bir aziz ya da peygamberle ilişkilendirilmiş belirli ağaçlar da kutsal kabul edilmiştir. Buda'nın aydınlandığı ya da İsa'nın çarmıha gerildiği ağaç örnek gösterilebilir. Birçok farklı kültürde dua ya da isteklerin asıldığı ağaçlarla birlikte 19. yüzyılda Avrupa'da gelişen ve bugünkü şeklini alan Noel ağacı da bu örnekler arasındadır (Crews 2003: 37). Örneklerden hareketle ağaçların yeryüzünde tanrının sembolü olduğunu söyleyebiliriz. Ağacın sembol hâline gelmesindeki etkin unsur insanın yaşamını kolaylaştırması ve azametiyle güven duygusu oluşturmasıdır.

Türk ve dünya kültürlerinde ağaca atfedilen pek çok rol bulunur. Bunlar; doğa, atmosfer, bereket, yaşam ve ritüeller ile ilişkilidir. Kozmik ağaçla birlikte (dünya ağacı, hayat ağacı), tabiat olaylarını yönlendirme törenlerinde ağaç, güneşin batışını engelleme/geciktirme törenlerinde ağaç, rüzgâr estirme/durdurma törenlerinde ağaç, ay tutulmasını engelleme ya da tutulan ayı kurtarma törenlerinde ağaç, yağmur yağdırma törenlerinde ağaç şeklinde anlam kazanmıştır. Bunların yanı sıra şeytan ya da kötü ruhları kovma törenlerinde, sağaltma törenlerinde, defin törenlerinde, bereketi artırmaya yönelik mevsim törenlerinde de ağacın rolü vardır (Ergun 2004: 17-66).

Sembolik olarak *“yaşamın, gelişimin, yer ve gök arasındaki bağın, Tanrı ve insan arasındaki ilişkinin mükemmel bir görüntüsü olan ağaç, tüm zamanlardan beri mevsimlerin değişim törenleri ile ilişkilendirilir”* (Gardin, Olorenshaw ve Klein 2014: 20). Mevsimsel değişimlerin insan yaşamının farklı safhalarını işaret ettiğini görüyoruz. Ağacın canlılığının yeşilliğinin insanın yaşamında çocukluk ve gençlik dönemleri; yaprak dökmesi ve kurummasını da yaşlılık ve ölümle bağdaştırabiliriz. Böylelikle tanrısal özelliğinin yanında ağaç aynı zamanda insanın yaşamıyla özdeşim kurabildiği bir varlıktır. Hayatın safhalarıyla birlikte fizikî olarak da insan formuyla özdeş olarak görülmüştür. Kollar ve parmaklar gibi dalları, deri gibi kabuğu, ayaklar gibi kökleriyle antropomorfik özelliklere sahiptir ve bazı kültürlerde de bu yönüyle doğurganlık sembolü olarak kullanılmıştır. (Crews 2003: 39). Bu nedenle *“hayat ağacı”* olarak adlandırılması tesadüfî değildir. Kaynaklarda *“hayat ağacı”*, *“kozmik ağaç”* ya da *“dünya ağacı”* gibi çeşitli isimler de kullanılmıştır ve hepsi aynı ağacı ifade etmektedir.

Ergun, hayat ağacı ve dünya ağacını kozmik ağaçlar başlığında ele alır ve ağaçların işlevselliğini tanrının bazı sıfatlarıyla ilişkilendirir. Yalnız ağaç, tanrının tekliğini simgeler. Gölgeyi ağaç, sığınılan ve tanrı gibi kendisine sığınanları koruyan ağaçtır. Meyvesiz ağaç, tanrının doğmaması ve doğurmamasını temsil eder. Tanrının ebediliğini, ölüm-

süzlüğünü, sonsuz varlığını temsil eden yaprak dökmeyen ağaçtır. Bunlarla birlikte büyük/azametli kaba ağaç, diğer tüm ağaçlardan daha büyük olan uzun ağaçtır. Ruhları cennete/cehenneme götüren ağaç da yeraltı ve tanrı arasında köprü işlevi görür. Cennete ya da cehenneme giden yolu gösterir (2004, 346-372).

Dünyadaki pek çok mitte ve masalda yaygın bir motif olarak kullanılan hayat ağacı, yerin üzerinde büyüyen, genellikle dünyanın merkezi ile bağlantılı olan muhtemelen en eski ve evrensel bir mittir. Genellikle dünyanın merkezi olarak algılanmıştır. Tanrıların ve insanların dünyaları arasında bağlantıyı temsil eder, cenneti ve yeryüzünü birbirine bağlar. Meyvesinin sonsuz yaşam verdiği inandırılmış ve kesildiğindeyse tüm doğurganlığın biteceği düşünülmüştür. Bütün âlemleri birbirine bağlayan hayat ağacının kökleri cehennemi, gövdesi yeryüzünü, dalları da cenneti kapsar. Dünyanın en büyük ağacıdır ve bazen ters çevrili yani baş aşağı olduğu düşünülmüştür (Crews 2003: 41). Hayat ağacına dair ilk kaynaklar 4000 yıl önce “*Gilgamiş Destanı*”na kadar ulaşır. Gilgamiş, gençleştirme etkisi olan su bitkisini duyar ve onu bulur. Fakat aniden bir yılan ortaya çıkar ve bitkiyi ondan alır. Gilgamiş insanların ölümlü olduğunu bir kez daha anlar. İşte bu yılan Sümerlerde “*hayat ağacının efendisi*” yılan tanrı Ningizzida’dır (Gardin, vd. 2014: 20). Yine Babil’de hayat ağacı tanrıların babası olan Ea’nın ağacı olarak bilinir ve bu ağaç, Ea’ya tapınılan Eridu şehrinde yetişir. “*Ukkanu*” adı verilen bu ağacın meyvesini yiyen kişinin ölümsüz olacağına inanılmıştır. Bu inanç Eski Ahit’teki cennetin ortasında büyüyen hayat ağacından esinlenmiş olabilir. Ayrıca Babil cenneti de Eridu şehrinde (Lechler 1937: 369). Sümerlerde tarım tanrısı Dumuzi’nin simgesi olan hayat ağacı Asurlularda değişime uğramış ve imparatorluk simgesi olmuştur. Urartularda hayat ağacı Babil ve Asurlulardaki gibi özgün nitelik taşır, bolluğun ve bereketin sembolü olarak kullanılmıştır. Bu durum Asurlular ve Urartular arasındaki kültürel etkileşimin yansımasıdır (Bell 1980: 242). Mezopotamya’da kültürel değişimler sonucu hayat ağacına atfedilen özellikler özünde aynı kalmıştır. Bolluk, bereket, güç ve ölümsüzlük sembolü olmasıyla sürekli kendini yenilemiştir.

Avrupa’da ağaç daha çok tapınma objesidir. Özellikle Ari ırkından gelen Avrupalı büyük ailelerde ağaca tapınma sık görülmüştür. Keltler, Litvanyalılar, Yunanlılar, İtalyanlar ve Romalılarda ağaca tapınma yaygındı. Ağaçlar canlı olarak düşünüldüğünden onlara verilen her türlü hasarı hissettikleri varsayılmıştır. İnsanlar tarafından tapınma yoluyla ağaçlara yüklenen bu kutsiyet pek çok ritüel ve uygulamaya zemin hazırlamıştır. Avrupa’da 1 Mayıs’ta sevilen genç kızın kapısının önüne bolluk ve bereket getirmesi için çalı bırakılırken İsveç’te kadınların doğumu kolay yapması için her çiftliğin yakınında koruyucu ağaç (dişbudak, karaağaç, ıhlamur) bulunurdu (Frazer 2004: 57-78). Ağaca tapınma, kutsal sayma ve kurban sunma gibi ibadetler modern dünyada yerini sembollere bırakmıştır ve bu semboller insan ve ağaç arasındaki ilişkiyi gösterir.

Hageneder’e göre kuzey yarımküredeki çeşitli dünya ağacı mitleri, insan bilincinin değişimi, gelişimi ve bireyin bilgi elde etmesi ile ilgilidir. Bu aslında doğanın güçleriyle birlikte denge içinde başarılı bir yaşam sürmek demektir. Yine sembolik bağlamda dünya ağacı, kader, güç, peygamberlik bilgisi olarak varoluşun temelini ifade eden temel bir kavramın merkezidir, tüm yaşamın arkasındaki güçtür. Her şeyin bir tür çok boyutlu ağ ile birbirine bağlı olduğu kozmosun bir görünümüdür (Hageneder 2015: 47). Burada dünya ağacının çok boyutlu kozmosun görünümü olması ile kastedilenin yok oluş-yeniden doğuş, ölüm-ölümsüzlük, tanrıların ve insanların dünyası, cennetin ve yeryüzünün birbirine bağlanmasına atfedildiğini söyleyebiliriz.

Hayat ağacı her ne kadar meyvesi ile insanlara ölümsüzlük vaat etse de çeşitli yönleriyle ölüm kültürüyle de çok yakından bağlantılı olmuştur. Ölüm ve ölümsüzlük ilişkisi

hayat ağacı ve ölüm ağacını ortaya çıkarır yani aslında bu şekilde kullanılmasının sebebi hayatın iki yüzünü insanın beşikten mezara geçişini simgeler (James 1966: 201). Tabii bu durumun doğaya, iklime ve içinde yaşanılan kültüre bağlı olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda hayat ağacının sembolik anlamları ve değişimleri Türk mitolojisindeki “Dünya ağacı” ve İskandinav mitolojisindeki hayat ağacı “Yggdrasil” çerçevesinde çözümlenecektir.

1.1. Dünya ağacı ve Yggdrasil

Yggdrasil ağacının Dünya ağacını andıran özellikleri; dünyanın eksenini olması, dünyaları bir arada tutması ve türemeye olan katkısıdır. Türk mitolojisinde ağaç öncelikle dünya modelinin algılanmasında karşımıza çıkar. Bu mitolojik sistemde dünya modelinin algılanmasında merkez ve yönler önemli bir yer tutar. Merkez ve dört yön bir element/unsurla özdeşleştirilir. Merkezin toprak, güneyin ateş, batının demir, kuzeyin su ve son olarak doğunun unsuru da ağaçtır. (Bayat 2007a: 46). Doğunun unsuru olan ağaç yine dünyanın üçlü bölüme göre algılanışında bağlayıcılık rolünü üstlenerek hayat ağacı olarak karşımıza çıkar.

Türkçede ağaç, kelime anlamı olarak “ağmak (yukarı çıkmak) fiiliyle bağlantılıdır. Uzamak anlamı taşır. Bu bağlamda göğe doğru olmayı belirtir” (Karakurt 2011: 12). Göğe doğru yükselmesi kutsallığının kaynağı olarak görülebilir. Türk mitolojisinde hayat ağacına çeşitli sembolik anlamlar yüklenmiştir. Ağaç tanrıyı simgelediğinden tanrı kutunun kaynağıdır. Ancak Ergun şu noktaya dikkat çeker: Türk mitolojisinde kutsallaştırılan hiçbir nesneye tapılmamıştır. Kutsal olarak addedilen nesnelere tanrı ile bağlantı kurmak için birer araç olarak kabul edilmiştir (2004: 18). Esin’e göre ağaç, hükümdar ailesinin simgesidir (2001: 170). Ağacın hem tanrıyı hem de hükümdarı simgelemesi Türklerdeki kut inancı ile bağlantılıdır. Hükümdar, tanrının yeryüzündeki temsilcisi sayıldığından ağaç da her ikisinin sembolü olmuştur.

İşlevsel bağlamda ağaç, dünyaları bir arada tutma rolündedir. Dünyaları bir arada tutma görevinin esası şudur: dünya, yukarı, orta ve aşağı ya da başka bir deyişle gök, yer ve yeraltı olmak üzere üç bölümden oluşur. Değişik ruhlar tarafından kaplanan bu üç dünyanın sadece yer ya da orta kısmında insanlar yaşar ve burada koruyucu iyeler vardır. Bu üç dünyayı birleştiren ve merkezî ok görevi gören bir eksene ihtiyaç duyulmuştur. Merkezî ok anlayışı kozmik dağ, dünya direği ve dünya ağacı olmak üzere üç şekildedir. (Bayat 2007a: 31). Elbette bu şekilde düşünülmesinin ardında yatan bir etken mevcuttur ve bu etken tamamen insanların yaşayış biçimlerine göre evreni tasarlamalarıdır. Türk düşüncesindeki dünya ağacı inancı bu şekilde bir algılamının yansımasıdır:

Çadır Türk düşüncesinde dünya modelinin küçük şekli, başka sözle mikrokozmostur. Bilindiğine göre, diğer Türk kavimlerinde olduğu gibi Orta Asya’da da gök için yapılan ayın nedeniyle her zaman kurulan çadır, doğrudan doğruya göğü simgeler. Çadırın orta direği evrenin bölümlerini birbirine bağlayan Dünya Ağacını (axis mundi) simgeleştirir. Çadırın ortası ise dünyanın göbeği rolünü üstlenmiş olur (Bayat 2007a: 43).

Çadır modelli dünyayı algılama şeklinde yeri, göğü ve yeraltını birleştiren orta direk vardır. Merkezî ok anlayışı metinlerde üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. İlk hali yerin merkezinde bulunan Dünya dağı; ikincisi göğe kadar uzanan Dünya direği, üçüncüsü de yaşamın, bolluğun, refahın ve kutsal uyanışın sembolü Dünya ağacıdır. Hepsi kozmik eksenin çeşitli varyantlarıdır. Bu eksenin görevleri; gökteki koruyucu ruhların ve göğün ışığını yere ulaştırmak, ölümlerin ruhlarının yeraltı dünyasını inmesini sağlamaktır. (Bayat 2007a: 33). Bu eksen bir nevi her üç dünya arasında geçiş yoludur. Dünya ağacının bölümleri dünyanın farklı yerlerinin sembolüdür. Kökü yeraltını, göv-

desi yeri, dalları yukarı dünyayı temsil eder. Dikey olması sebebiyle ki Türk mitolojisinde dikey durum hayat ve canlılık demektir, ikili karşıtlıkları yansıttığı gibi bu karşıtlıkların hem birleştirici hem ayırıcı noktasıdır. Bunlar zaman, etiyolojik, genetik ve anatomik olmak üzere farklı şekilde ortaya çıkar. Zaman bağlamında geçmiş, şimdi, gelecek, gece, gündüz; etiyolojik bağlamda faydalı-zararlı, sebep-sonuç; genetik olarak ecdat, şimdiki nesil, gelecek nesil; anatomik olarak da baş, beden ve ayak olarak kavranılmaktadır. Ayrıca ağacın yukarı bölümünü kartal, orta kısmını at, boğa, geyik, koyun; aşağı bölümünü de yılan ve balık simgeler (Bayat 2007a: 59-60). Bu sembolizmde Türk yaşayış biçimine göre uyarladığımızda yukarı kısmın yani göğün sembolü kartal Gök Tanrı'nın timsalidir. Orta kısmın sembolü olan hayvanlar birebir yaşam tarzıyla alakalıdır. At kutsaldır, geyik hayvan-ata ruhlarından, boğa hükümdarlık ve türeyişle bağlantılıdır, koyun kurban olarak sunulur. Aşağı kısmın sembolü balık dünyanın ilk yaratılışını işaret ederken yılan yeraltı tanrısı Erlik'i temsil eder (Çoruhlu 2002: 140-144, 145-157).

Ergun, dünya ağacının (kozmetik ağaç) üç katmanlı âlemi birleştirmesinin yanı sıra dünyanın merkezinde yer almasını da ayırt edici özelliği olarak belirler. Bu bağlamda "merkez simgeçiliği" olarak da düşünülmesi gerektiğini dile getirir (2004: 16). Dünyanın eksenini olarak dünya ağacının konumlandırıldığı yer her zaman kutsal merkez olarak nitelendirilmiştir. Eliade, bu kutsal merkezin dünyanın göbek çukuru olduğunu fakat bütün toplumların sabit olarak kabul ettiği bir merkezin olmadığını böylelikle her medeniyetin kendine özgü bir kutsal mekânı merkez saydığını dile getirmiştir. Bu kutsal merkez de genellikle yüksek bir dağdır (Eliade 1991: 17-19). Bu yüksek dağ Türklerde Sıpa Dağı, merkez de yaratılışın ve başlangıcın yeri sayılan kadim başkent Ötüken'dir. Elbette böyle bir eksenin sabit durması ve kılmadamaması gerekir. Bu görev Kutup ya da Kuzey yıldızı olarak bilinen Temir Kazık'ındır. Eski Türkler dünyaları birbirine bağlayarak kutup yıldızına kadar uzanan ağaca Temir Kazık ismini vermişlerdir (Bayat 2007a: 59-61). Aynı zamanda evrenin inşasıyla yakından bağlantılı olduğundan yerden gökyüzüne yükseldiği için konum olarak bir sütuna da benzer. Tanrılar da bu sütunu atlarını bağlamak için kullanırlar (Lechler 1937: 388).

İskandinav kozmolojisinde evren birbirinden boşluklarla ayrılmış üst, orta ve alt olmak üzere üç bölümden oluşur. Üst bölümde Asgard bulunur. Asgard'da tanrı Odin ve Thor'un yönettiği savaşçı tanrılar yani Aesir vardır. Ölen savaşçıların mekânı Valhalla da buradadır. Evrenin ortası Midgard'dır ve insanlar burada yaşar. Alt bölüm yani Niflheim'da kötü ölümler bulunur (Leeming 2017: 183-184). Bu üç bölümlü evren dokuz dünyadan oluşur. Bu dokuz dünya; Asgard (Aesir tanrıların evi), Vanaheim (Vanir soyunun evi), Alfheim (ışık Elflerinin diyarı); Midgard (insanların evi), Nidavellir (cücelerin diyarı), Jotunheim (devlerin diyarı), Svartalfheim (Kara Elflerinin diyarı); Niflheim (buz ve sisin diyarı) ve Hel (hastalık ve yaşlılıktan ölenlerin diyarı) dir. Hel ve Niflheim'in tek bir dünya oluşturduğu varsayılırsa dokuzuncu da Muspelheim (ateş devlerinin diyarı) olabilir. (Crossley- Holland 2018: 26-28). Türk mitolojisinde olduğu gibi bu evrenin eksenini de kökleri Hel ve Midgard'a uzanan dünya ağacı kozmik Yggdrasil'dir (Leeming 2017: 184). Yggdrasil'in herhangi bir kaynağı yokmuş gibi görülür ancak boyut olarak o kadar büyük ve geniştir ki tüm dünyayı kapsayarak cennete ulaşır. Üç kökü bulunan Yggdrasil'in ilk kökü Asgard'da, ikincisi Jotunheim'da, üçüncüsü Niflheim'dadır. Köklerin altında kuyu ve kaynaklar bulunur. Asgard'daki kökünde üç adet kader tanrıçası tarafından korunan Urd (kader) kuyusu yer alır. Jotunheim'daki kökünün altında sularının bilgelik getirdiğine inanılan Mimir kaynağı bulunur. Son olarak Niflheim'daki kökün altında da 11 nehrin başlangıç noktası kabul edilen Hvergelmir kaynağı vardır. Burada Yggdrasil'in kökünü kemiren ejderha Nidhogg ve adsız

yılanlar bulunur (Crossley- Holland 2018: 29). Görüldüğü gibi İskandinav evreninin eksenini olan Yggdrasil dünyaları birbirine bağlayan aynı zamanda kökleri aracılığıyla da bilgeliğin, dünyanın oluşumundaki temel unsurlardan olan su ve kaderin de temelidir. Dünya ağacı ile karşılaştırıldığında işlevsel olarak dünyaları birbirine bağlaması benzerdir. Ancak Türk mitolojisindeki gibi Yggdrasil'in konumlandırıldığı kutsal bir merkezden yani yüksek bir dağdan ve dağın olduğu bir şehirden bahsedilmez. Asgard, Olympos Dağı'ı gibi düşünülürse Yggdrasil'in işlevi değişebilir:

Tanrılar günlük toplantıları için Dünyalar Ağacı'nda yani Yggdrasil'de buluşurdu. Bu ağaç çok büyük ve dalları bütün dünyaların üstüne ulaşır, Midgard'ı korur ve tepesi gökyüzünü taşır. Aynı zamanda yaşam ağacı/kader ağacı da olan Yggdrasil, her zaman yemyeşildir, kuruyan dallarının yerine hemen yenisi çıkar (Akyıldız Ercan 2014: 130).

Yggdrasil, bu açıdan kutsal merkezî sütun olarak değerlendirilebilir. Türk mitolojisinde ağaç doğu yönünün unsuruyken Yggdrasil'in de bazı yönlerle bağlantısı mevcuttur. Yaratılışın başlangıcında Ginnungagap (boşluk) vardır ve buradaki hareketlenmelerle güneyde Muspell, kuzeyde Niflheim yaratılmıştır (Crossley-Holland 2018: 61). Yggdrasil'in yön olarak bütün dünyaları kapsama özelliği kökleri ve taşıdığı dünyalardan gelmektedir. Aynı zamanda Yggdrasil, Türk mitolojisindeki Temir Kazık'ın dünyaları birbirine bağlayıp kutup yıldızına kadar uzanan ağaç olarak nitelendirilmesine benzer şekilde "göklerin üzerinde döndüğü bir kutup yıldızı" olarak tasvir edilmiştir (Radzin 1983: 264).

Yggdrasil'in Dünya ağacı ile bir diğer benzer özelliği bölümlerini farklı hayvanların simgelemesidir. Yggdrasil'in kökünde yılan ve ejderha olduğunu belirtmiştik. En tepesinde isimsiz bir kartal, kartalın başının üstünde atmaca Vedrfolnir, yılan ve kartal arasında koşturarak dedikodu taşıyan Ratatosk (hızlı dişler) isimli kırmızı sincap, ayrıca dallarında dolaşan dört geyik vardır. Ağaç üzerinde bulunan bu hayvanlar farklı şeyleri simgeler. Kartal, gökyüzünün kralı (Gardin vd. 2014: 335), atmaca zafer sembolü (Cirlot 1971: 28), yılan ölüm ve yenilenme, ejderha kötülük sembolüdür aynı zamanda bekçilik rolü de üstlenir (Gardin vd. 2014: 197, 650). Radzin'e göre İskandinav mitolojisinde kartal havanın, sincap dolu ve karın sembolüdür (1983: 264). Sembollerin hava olayları ağırlıklı olduğunu görüyoruz. Yani burada yaşanan yer ve kültürün temel özellikleri yansıtılmıştır. Sincabın yerle gök arasında gidip gelmesi de cennet ile cehennem hem ayrılığının hem de birlikteliğinin temsili gibi değerlendirilebilir (Crossley-Holland 2018: 30). Ağacın dallarında dolaşan geyikler dört yönü, dört temel unsuru ya da dört mevsimi temsil etmektedir (Paaanen 2013: 240). İki ağacın üzerinde hayvan sembolleri açısından benzerlikler vardır ve kartal ile yılan ortak kullanılan sembollerdir. Türk mitolojisinde olduğu gibi kartalın İskandinav mitolojisinde de en tepede yani Asgard'da olduğu için tanrıları temsil ettiğini söyleyebiliriz. Erlik'in ve ölümün sembolü yılan, Yggdrasil'in üçüncü kökünün bulunduğu Niflheim'da aynı sembolik işleve sahiptir. Her iki simgesel yılan Sümer'deki hayat ağacının efendisi olan yılan tanrı Ningizzida'nın halefleridir.

Türk mitolojisinde ağacın sembol olarak kozmogoni (evren yaratılış miti) ile olan bağlantısının yanı sıra antropogoni (insan yaratılış miti) ile yakından ilgisi bulunmaktadır. Yaratılan ilk insan ağacın altında köpek tarafından korunmaktadır (Bayat 2007a: 60). Ülgen insanı yaratırken iki element kullanmıştır. Bunlar; toprak ve ağaçtır. Kemikleri topraktan bedenleri kilden olan yedi erkek yaratılmıştır. Daha sonra bunlara ek olarak yarattığı bir erkekle toplamda sekiz insan ve onlarla beraber sekiz ağaç yaratmıştır (Bayat 2007a: 109). Banarlı'ya göre bu sayı dokuzdur:

İnsanlığın yaratılışı hakkındaki Türk düşüncesine göre Tanrı, yeryüzündeki dokuz insan cinsini, bu insanlardan önce yarattığı dokuz dallı bir ağacın gölgesinde barındırmıştır. Önce yerden dokuz dallı ağacı yükseltmiş, sonra her dalın altında bu günkü insanlığın ilk atalarından birini yaratarak, bu dokuz insana ağaç gölgesinde barınmayı bir yaratılış bilgisi halinde vermiştir (1983: 31).

Kaynaklardaki sayılar farklı olsa da temelde insan yaratımı ve ağaç ilişkisi hem yaratılışın özünde hem de barınma ve korunmada ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde insanın evrenin bir parçası olması kozmolojik anatomide sembolleştirildiğinde başı yukarıyı, sırtı arkası orta dünyayı, kolları nehirleri ve ağaçları, damarları da ağacın kökünü simgelemekle aşağı dünyayı sembolize eder (Bayat 2007a: 33). Ağaç, insan yaratılışında oynadığı rolle birlikte hayatın çeşitli aşamalarında da insanla bağını korumaktadır: “*Hayat Ağacı tektir, yalnız ağaçtır ve kâinatın bel kemiğidir. İnsanın kemikleri de ‘Hayat Ağacı’yla kişiselleştirilir. Soy ağacı, soy kütüğü vs. insan ile Hayat Ağacı arasındaki bağı gösterir*” (Arslan 2014: 64). Görüldüğü gibi insan ve ağaç arasındaki ilişki dilde sembolik anlatımlarla varlığını koruyarak yaratılışa atıfta bulunur.

Soy ağacı ya da soy kütüğü gibi kullanımlar yaratılışa olduğu kadar türeyişe de işaret eder. Türklerde pek çok türeyiş miti vardır ve bunlarda biri de ağaçtan türemedir. Ağaçtan türeme birçok metinde geçmektedir ve en bilineni Oğuz Kağan Destanı’dır. Çoruhlu’nun aktardığına göre Oğuz Kağan’ın ikinci evliliği ağaç ile ilintilidir. Oğuz Kağan ava çıktığı bir gün bir göl ortasında ağaç görür. Bu ağacın kovuğunda yalnız oturan kızı fark eder. Ona âşık olur ve onunla evlenir. Diğer bir aktarım da Kıpçakların türemesiyle ilgilidir. Oğuz Kağan’ın askerlerinden biri savaşta ölmüştür ve eşi de gebe- dir. Doğum yaklaşınca kadın içi oyulmuş bir ağaca gidip çocuğunu doğurur. Çocuk, Oğuz’a götürülür, o da ismini “*Qıpçaq*” koyar. “*Qıpçaq*” kelimesi “*kabuq*” kelimesinden türemiştir (2002: 112). Kıpçakların ismi ve menşei ağaçtan gelmektedir. Buna ek olarak “ağaç kovuğundan üreme” motifinin de kaynağıdır (Ögel 1971: 88).

Ağaçtan türeme daha çok orman civarında yaşayan Türk boylarında görülmüştür. Yine ağaçtan evlat isteme menşe mitlerinin bir kalıntısı olarak günümüzde korunan bir gelenek hâline gelmiştir. Ağaç oyukları, insanların atalarının, hakanın annesinin, doğumu ve çoğalmayı sağlayan tanrıçanın bulunduğu alanlardır. İnsan nesli ve ağaç arasında ecdat bakımından sıkı bir ilişki vardır. Ağacın gövdesi kandaş akrabalığı, dalları aileleri, yaprakları fertleri, kökleri de yeraltındaki ecdadı temsil eder. Ayrıca ölen kişinin mezarına ağaç dikilmesi, ölen kişinin mezarında mutlu olup olmadığını anlamak için mezarlıktaki ağaçlara bakılması ya da kabir üzerine ekilen ağacın kurumasının yeni bir ölüme işaret etmesi türeme inancını gösterir. Ağaçtan çocuk isteme gibi inanışların temelinde menşe mitleri vardır çünkü ağaç, ana, analar anası olarak kabul edilir, doğum ve çocuk tanrıçası Umay’la birlikte gökten inmiştir (Bayat 2007a: 179-181). Menşe mitleriyle bağlantılı olan ağacın hem soy hem de doğum tanrıçasıyla özdeşleşmesi onun dişil olarak algılandığının göstergesidir. Özellikle ağaç ana olması ya da doğum tanrıçasının bulunduğu mekânların ağaç oyukları olması doğurganlığın belirtisidir ki bu oyuklar ana rahminin simgesidir. Destan ve masallarda yer alan elma ağacının meyvesinin yenmesiyle hamile kalınacağı motifi ağacın doğurganlık simgesi olması ile bağlantılıdır (Bayat 2007b: 38).

İskandinav mitolojisinde Yggdrasil’in dünyanın sonu ve yeniden yaratılışında önemli bir rolü bulunur. 13. yüzyılda Snorri Sturlusson tarafından yazılan İskandinav mitolojisinin başlıca kaynaklarından biri olan Nesir Edda’nın ilk şiri “*Voluspa*”nın ilk dizesi insanlara Dünya ağacının çocukları diye hitap eder. Asgard’ın adı Heimdallr’dır. “*Heim*” dünya, “*dallr*” ağaç demektir. Heimdallr yani Asgard dünya ağacının kendisi-

dir. Şiirdeki dünya ağacının çocukları hitabı da Asgard'da bulunan yaratıcıları işaret eder. Yine şiirde “*nine worlds I remember, nine yew wood goddesses*” sözleri dünya ağacının dokuz dünyayı kapsadığını hatırlatır ve dokuz porsuk ağaç tanrıçasıyla da diyerek dişiliğe göndermede bulunur. Bu mitolojide porsuk ağacıyla bağlantısı olan yaratıcı varlık doğurganlık ve vahşi doğa tanrıçası Freya'dır. “*Heimdallargaldr (Heimdallr'ın Büyüsü)*” isimli İzlandalı bir şiirde, Heimdallr yani dünya ağacı kendisinin hepsi kız kardeş olan dokuz annenin oğlu olduğunu söyler. Bu şiirde de erillik yönü vurgulanmıştır. Yggdrasil bazen porsuk bazen dişbudak ağacı olarak kabul edilir. Porsuk ağaçları genellikle ibadetin odağında olmuştur. Bu ağaç cinsi Kuzey Avrupa ülkelerinde geniş alanları kapladığından insanların ruhsal dünyasını etkilemiştir. Bu nedenle Yggdrasil pagan inançta hayat ağacı ve tapınma objesi olarak karşımıza çıkar (Asan 2015: 120). Cins bakımından doğum tanrıçasıyla bağlantılı olduğundan hem yaratılıştta hem de türemede önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Yggdrasil'in meyvesini pişirip yemenin güvenli bir doğum sağlayacağına inanılır (Crossley- Holland 2018: 29). İskandinav mitolojisinde meyveye özellikle elmaya değinmek gerekir. Elma ölümsüzlükle ilişkilidir ve Aesir tanrıçası İdunn, ölümsüzlük elmalarının koruyucusudur. Bu elmalar dişbudaktan yapılmış bir kutuda durur. Tanrılar yaşlandıklarını hissettiklerinde bu elmalardan yiyerek gençleşir (Gaiman 2018: 164).

Tanrılara gençlik verilmesi ve onların ölümsüz kılınmasında ağaç ve meyvesi önemli bir figür olmuştur. Tanrıları tanrı yapan ağaç, insan yaratılışında en büyük paya sahiptir çünkü ilk insanlar kütüklerden yaratılmıştır. Bunun öyküsü şu şekildedir: Tanrı Bor'un Odin, Vili ve Ve adında üç oğlu vardır. Yetişkinliğe erişen bu üç tanrı kardeş Ginnungagap'ın hiçliğinde kısılmışlardır. Orası engin bir boşluktur, ne yer, ne gök ne de canlı bir şey vardır. Üç tanrı, insan hariç her şeyi yaratır. En sonunda deniz kıyısında biri dişbudaktan diğeri karaağaçtan olan iki kütük bulurlar. Dişbudak ağacı esnek olduğundan oyması kolaydır. Karaağaç da zarif ve sağlamdır. Tanrılar bu iki kütüğü alarak kaldırır ve insan yaratılışı başlar. Odin kütükleri tutup hayat üfler. Vili, irade, akıl ve fikir bahşeder. Ve de kütükleri oyarak insan sureti verir. Erkeğe Ask yani dişbudak, kadına Embla yani karaağaç ismi konulur (Gaiman 2018: 29).

Ask ve Embla yani dişbudak ve karaağaç insanlığın atasıdır. İnsan soyu ağaç kütüğüyle başlar ve kıyametle sona eren yaşam ağaçla yeniden hayat bulur. “*Ragnarok*” yani dünyanın sonunda Yggdrasil titremiş, dallarında saklanan kadın ve erkek Lif ve Lifthrasir'in sağ kalıp insan soyunu sürdürmüştür. Bir döngünün sonlanıp yeni bir döngünün başlamasında Yggdrasil'in rolü bulunmaktadır (Paajanen 2013: 238). Yggdrasil hem insan hem de üzerindeki hayvanlara, canlılara beslenme, barınma, saklanıp korunma imkânı tanır. Canlıların bakımını sağlayan ağaç bunun karşılığında Kader (Urd), Varlık (Skuld) ve Gereklilik (Verdandi) yani üç Norn tarafından ayakta tutulur. Böylelikle hem insanların hem de insanların koruyucularının hayatı ona bağlıdır (Crossley-Holland 2018: 29-30). Türemeye bağlantısında sonra bazı sembolik anlatımlarda hayat ağacın türü farklılaşmıştır. Yggdrasil'in tanımlandığı diğer cins dişbudak ağacıdır. Bir dişbudak ağacının dünya ekseninin sembolü olmasının nedeni bu ağacın dirençli ve esnek olması olabilir. Dişbudak ağacının İngilizce karşılığı “*ash tree*”dir. “*Ash*” kül demektir, Tunç çağı toplumları araç-gereç ve silahlarını ateşle sertleştirdikleri bu ağacın odunlarından yapmışlardır. Kelimenin Yunanca karşılığı da kül ve mızrak anlamına gelir (Crews 2003: 43). Yggdrasil'in dişbudak ağacı olarak hayal edilmesinde ağacın kullanım ve fayda sağlamasının etkisi olduğu söylenebilir. Bu da çevre faktörünün mitik düşüncedeki önemini gösterir.

Ağacın cinsi bakımından Türk hayat ağacı daha zengindir ancak bu cinslerden daha fazla adı geçen kayın ağacıdır. Örneğin Çoruhlu'ya göre Türk kültüründe hayat ağacı genellikle kayın ağacıdır. Bu nedenle Türklere en makbul sayılan ağaç kayın ağacı olmuştur. Özellikle şamanlar ayin yaparken kayın ağacını mutlaka yanlarında buldurmüşlerdir. Şamanist mitolojiye göre Ülgen ve Umay kayın ağacıyla gökten yere inmiştir (2002: 116; Mirzaoğlu Sivacı 2005: 42). Ağacın gökten tanrılarla birlikte yere inmesinin yanı sıra tanrısal bir vasfı da bulunur: “İki mukaddes ağcagayın vardır. Biri erkek diğeri ise kadındır. Bütün ağaçlar o zaman yaratılmıştır ki biz Ülgen atadan ve Umay anadan doğmuşuz” (Bayat 2007a: 180). Bayat'ın Radloff'tan alıntıladığı bu varyantta ağcagayın ya da akçağaç Ülgen ve Umay'ın sembolü olmuştur. Kayın ağacı dışında kutsal sayılan ağaçlar ardıç, karaçam, sedir [möş], söğüt, meşe ve akkavaktır (Özarlan 2003: 98). Genellikle ağaç türü olarak baktığımızda kayın ağacı ön plana çıkmaktadır hatta “hayat ağacı”, “yaşam ağacı” ya da “kayın ağacı” gibi adlarla da anılır (Arslan 2014: 63). Servi/selvi ağacı da en çok tanınan ve hayat ağacı rolü verilen ağaçlardan biridir. Bunun nedeni servinin yıl boyunca yeşil kalması, güzel kokması ve gökyüzüne ince uzun bir kılıç şeklinde yükselmesidir. Ayrıca rüzgârda tepeleri yattığı için kutsal bir teslimiyet havası verir (Ağaç ve Sakarya 2015: 4). İnsanın yaratılışına dönersek Ülgen'in yarattığı ilk insanı oyuğuna koyduğu ağacın kayın, kavak ya da çınar olduğu ve bu ağaçlara sunulan kurbanların, etrafında yapılan ritüellerin de yaşamsal bir döngü anlamında yaratılış sahnesine atfedildiği dile getirilmiştir (Bayat 2007a: 60). Cins bakımından kayın ağacı daha ön plana çıkmıştır. Kayın ağacı şamanlık törenlerinde, bayramlarda ve ayinlerde özel bir yer tutar. Ayinlerin yapılacağı yerlerde ya da hastaları tedavi ederken çevrede mutlaka kayın ağacı bulunur. Yine Şaman davulu yapımında sedir ağacıyla birlikte kayın ağacı kullanılır (Özarlan 2003: 98-99).

Yggdrasil bilgelikle alakalı bir yolculukta önemli paya sahiptir. Baş tanrı Odin, tanrısal gizleri öğrenmek, ölümlerin bilgeliğine ulaşmak ve dünyanın sırrına erişmek için Yggdrasil'e ayaklarından dokuz gün dokuz gece asılı kalır. Asılı kaldığı süre içinde Runik alfabeyi çözerek yaşamın ve ölümün gizemlerini öğrenir. Bununla birlikte dokuz tılsımın ve büyü şarkının bilgisini de edinir. Bu süre zarfında yanına aldığı mızrağı “Gungnir” sürekli kendisine batar ve onu yaralar (Paaanen 2013: 231). Campbell, Odin'in ağaçta asılı olmasını Mesih'in çarmıhta asılı olmasına benzetse de bilgelik kazanması açısından Bodhi ağacındaki Buddha ile daha benzer olduğunu ifade eder. Çünkü burada amaç bilgilenme ve aydınlanmadır; tanrıya kefarete ya da günah işlemiş bir ulusa merhamet istemek değildir. Mızrağıyla delinmesini de kendini kendisine kurban etmesi olarak yorumlar (2016: 476). Odin'in çıktığı bu yolculuk hem dünyalar arası geçiş hem de bilgelik yoludur. Bu yolculukta Yggdrasil at olarak düşünülmüştür. Bu düşüncenin temelinde İskandinav ve eski İngiliz söylemlerinde darağacına giderken kurbanın bineği olarak algılanması yatar ve bu nedenle “asılan adamın atı” denir. Etimolojik olarak “The Horse of Ygg” tarifinde Ygg(r), Odin'in isimlerinden biridir ve korkunç olan anlamına gelir (Eson 2010: 95-96). Kaynaklarda “korkunç küheylan” olarak da geçmektedir (Paaanen 2013: 246). Böylelikle ağaç, kültür içerisinde özgünleşerek farklı sembolik anlamlar ve ifadeler taşıyan, eski çağlardan günümüze kadar varlığını sürdüren bir semboldür.

Sonuç

Türk ve İskandinav mitolojisinde ağaç sembolünü karşılaştırmalı olarak incelediğimiz bu çalışmada öncelikle dilleri, kültürleri ve coğrafyaları farklı olan iki toplumun ortak paydasının hayat/dünya ağacı olduğunu söyleyebiliriz. Kültürel yapıya dâhil edebileceğimiz çeşitli doğa unsurlarına atfedilen kutsallığın önem kazandığı bu iki inanç

siteminde ağaç, yaşamı ve davranışları şekillendiren önemli bir yapı unsuru olarak karımıza çıkmaktadır.

Çalışmada Türk mitolojisinde ağaç sembolünün daha geniş bir kullanıma sahip olduğu tespit edilmiştir. Tanrının ve hükümdarın sembolü bağlamında yönetimin simgesidir. Dünyaları bir arada tutması, kutsal merkezde bulunması, çeşitli atmosferik olayları düzenlemesi kozmogonik yönünü ifade eder. Türeyişteki rolü, doğurganlık ve bereketin timsali olması da sosyal yaşamdaki etkisini gösterir.

İskandinav mitolojisinde Yggdrasil, Türk mitolojisindeki dünya/hayat ağacının bazı işlevsel özelliklerine sahiptir. Bu özelliklerin en başında evreni bir arada tutması gelir. Dünya ağacı gibi tanrısal ve beşeri düzenin ortak paydası olmuş, yaratılış, doğurganlık, bereket ve türeme sembolü olarak görülmüştür. Ancak burada vurgulanması gereken önemli husus İskandinav mitolojisinde türeyişin sadece ağaçtan olmasıdır. Türk mitolojisinde farklı türeyiş formları vardır ve ağaç da bunlardan biridir. Türklerde İskandinavlara oranla dünya/hayat ağacı ile ilgili çok fazla inanış şekli ya da cins çeşidi olmasının sebebi Türklerin göçebe bir toplum olması ve mitlerin çeşitli bölgelere dağılmasıdır.

Her iki mitik sistemde ağaç tanrısal statüde konumlandırılmıştır. Bunun yanı sıra cennet ile cehennem ölüm ve yaşam çizgisinin de eşiğidir. Ağaç, fizikî değişimlerinden ötürü yaşam ve ölümü simgelediğinden insanların hayatının özeti şeklinde algılanmış ve kutsallıkla ilintilendirilmiştir. Bu da bize insanların mitleri oluştururken psikolojileri hakkında bilgi vermektedir. İnsan kendine yakın hissettiği, kendine benzettiği nesnelere, hayatını idame ettiren faydalı ya da zararlı unsurları nasıl kodladığının ipuçları mitlerde bulunmaktadır. Bu bağlamda ağaç sembolü her iki mitolojide de yere ve göğe hâkim bir doğa unsurudur ve her parçasının sağladığı fayda göz önünde bulundurulduğunda kutsal sayılması, kurban sunulması ve evrenin merkezi eksenini sayılması tesadüfi değildir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaç, Saliha ve Menekşe Sakarya. "Hayat Ağacı Sembolizmi". *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (Aralık 2015): 1-14.
- Akyıldız Ercan, Cemile. "Germen Mitolojisinde Yaratılış". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (Mart 2014): 121-132.
- Arslan, Seher. "Türklerde Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı". *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, (Haziran 2014): 59-71.
- Asan, Ünal. "Mystical Values of Monumental Trees and the Cult of Tree in Pagan Belief: Yggdrasil". *1st International Yew Workshop. Düzce (28-30 Eylül 2015): 114-127.*
- Banarlı, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1*. İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1983.
- Bayat, Fuzuli. *Türk Mitolojik Sistemi 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007a.
- _____. *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007b.
- Belli, Oktay. "Urartular'da Hayat Ağacı İnancı". *Anadolu Araştırmaları*, 8 (1980): 237-247.
- Campbell, Joseph. *Batı Mitolojisi*. Çev. Kudret Emiroğlu. İstanbul: İshık Yayınları, 2016.
- Chatterjee, Mohini Mohun. "Theories in Comparative Mythology". Theosophical Publishing House, *Adyar*, 196 (1935): 1-15.
- Cirlot, Juan Eduardo. *A Dictionary of Symbols*. New York: Dover Publications, 1971.
- Crews, Judith. "Forest and tree symbolism in folklore". *Forestry Division of the Food and Agriculture Organization of the United Nations*. Roma (2003): 37-43.
- Crossley-Holland, Kevin. *İskandinav Mitolojisi*. Çev. Simge Kaytan. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2002.
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Din Dışı*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları, 1991.

- Ergun, Pervin. *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Esin, Emel. *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2001.
- Eson, Lawrence. "Odin and Merlin: Threefold Death and the World Tree". *Westerns Folklore*, 69 (2010): 85-107.
- Frazer, James George. *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri I*. Çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Payel Yayınevi, 2004.
- Gaiman, Nail. *İskandinav Mitolojisi*. Çev. Alican Saygı Ortanca. İstanbul: İthaki Yayınları, 2018.
- Gardin, Nordin. Robert, Olorenshaw. Jean Gardin ve Olivier, Klein. *Larousse Semboller Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014.
- Hageneder, Fred. "Ancient trees and their social recognition: Taxus baccata L. Yew and ancient kingship rituals – European traditions and their Anatolian roots". *1st International Yew Workshop*, Düzce (28-30 Eylül 2015): 39-49.
- James, Edwin Oliver. *The Tree of Life: An Archeological Study*. Hollanda: E.J. Brill Leiden, 1966.
- Karakurt, Deniz. *Türk Söylence Sözlüğü*, Tss Dijital Materyal E-kitap, 2011.
- Karatay, Osman ve Emre, Aygün. "Alplar ve Elfler: Türk ve İskandinav Dünyalarında Kahramanlık Olgusu". *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 33 (Bahar 2012): 1-12.
- Lechler, George. "The Tree of Life in Indo-European and Islamic Cultures". *Ars Islamica*, Sayı 4 (1937): 369-419.
- Leeming, Adam David. *A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi*. Çev. Nurdan Soysal. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Mirzaoğlu-Sıvacı, Fatma Gülay. "Türklerde Mitolojik Unsurlar". *Türkbilg Türkoloji Araştırma Dergisi*, Sayı 10 (2005): 34-53.
- Ögel, Bahattin. *Türk Mitolojisi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1971.
- Özarlan, Metin. "Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü". *Türkbilg*, Sayı 5 (2003): 94-102.
- Paajanen, Terry. "Viking ve Kelt Mitolojisi". (İçinde: *Mitoloji*), İstanbul: Ntv Yayınları, (2013): 224-279.
- Radzin, Hilda. "Names in the Mythological Lay Grimnis-Mal". *Literary Onomastics Studies*, Sayı 10 (1983): 261-268.